

SŁOWIAŃSZCZYNA DAWNIEJ I DZIŚ JĘZYK, LITERATURA, KULTURA

Monografia ze studiów slawistycznych VI

Pod redakcją:
Agnieszki Kołodziej, Jadwigi Krajewskiej,
Magdaleny Połczyńskiej, Bartosza Juszcza

Wrocław 2024

Spis treści

Od Redaktorów	17
---------------------	----

JĘZYK

DARIIA ANDREEVA

Неологизмы в качестве словесных ярлыков как средство репрезентации пандемии коронавируса (на материале чешских и российских СМИ)	21
--	----

ANNA CALDROVÁ

Frequency Analysis of Selected Sovietisms in Czech	31
--	----

IVANA ČAGALJ

Prevođenje kulturema u turističkom (informativno-promidžbenom) diskursu (primjeri iz hrvatsko-slovačkoga korpusa)	41
--	----

MILJANA ČOPA

Primena sociolingvističkog intervjua u istraživanju urbanih govora s područja kosovsko-resavskog dijalekta: metodološki izazovi, problemi i potencijalna rešenja	49
--	----

JAKUB GIERSZAL

Południowosłowiańska onomastyka sportowa: stan badań	57
--	----

CHRISTOPH GIESEL

Slavic Groups in Albania, Turkey and Beyond: A Current Inventory and Aspects of Interdisciplinary Research Approaches	65
---	----

NATALIA GLADCHENKOVA

Концептуализация жизни с человеком с инвалидностью в контексте толерантного дискурса (на материале чешских форумов)	81
---	----

ILONA GWÓZDŹ-SZEWCZENKO	
Wulgaryzacja współczesnego potocznego języka czeskiego jako wyzwanie dla dydaktyki przekładu audiowizualnego (na przykładzie filmowej adaptacji powieści <i>Aleja Narodowa</i> Jaroslava Rudiša)	93
MARTIN HENZELMANN	
Kontakt językowy w historycznym regionie Besarabii	103
JANA HOFFMANNOVÁ	
Míšení textů, jazyků, žánrů, kultur ve dvou středoevropských románech	113
JELENA JANKOVIĆ	
Употреба нормативног термина <i>варваризам</i> у српском и пољском језику (у лингвистичким часописима „Наш језик” и „Poradnik језыкову”)	123
BOŻENA KOTUŁA	
<i>Verba dicendi</i> jako podstawa wybranych polskich i słowackich związków frazeologicznych	133
ROZANNA KURPNIYETSE	
Презентация термина <i>эмпатия</i> в интернете: прагматическая перспектива	143
PETR MAREŠ	
Internetové diskuse jako sféra intertextuality	153
MIJA MICHELIZZA, NINA LEDINEK	
Iztočnice v enojezičnem splošnem razlagalnem slovarju slovenščine kot odsev družbenih razmer: pomenski skupini pokrival ter psov in pasjih pasem v SSKJ (1970–1991) in eSSKJ (2016–)	163
VOJAN B. MINIĆ	
Улога црногорских народних говора и локалне топонимије у олакшавању наставе Старословенског језика и Историје црногорског језика у контексту других словенских језика	171
ULADZIMIR MOROZUK	
Европейская идентичность в публичных выступлениях Петра Фиалы	185
BLAGA PANEVA, GORDANA CVETKOVSKA	
Правоговорната норма на македонскиот јазик и влијанието на идиолектите на јазичните промени во општествената средина	199
NASTASIA PARCHOMENKO	
Slovenské a ukrajinské frazeologizmy z oblasti športu	207

NEDA PINTARIĆ	
Jezična slika svijeta <i>drveća</i> u hrvatskoj i poljskoj semantici, kulturi i frazeologiji	219
KLAUDIA A. PROKOPCZUK	
К вопросу типологии наименований товаров в фидуциональных текстах	233
DANUTA PYTEL-PANDEY	
Nagłówki tekstów dotyczących pandemii koronawirusa na przykładzie portalu Gazeta.pl	243
SOŃA REŠOVSKÁ	
O spôsoboch nominácie neologických pomenovaní osôb v slovenčine	257
MAŁGORZATA RUSAK-MIETLIŃSKA	
Językowy obraz muzyki fortepianowej Fryderyka Chopina w polskim dyskursie muzykologicznym (na podstawie monografii <i>Fryderyk Chopin.</i> <i>Wskazówki interpretacyjne</i> Raula Koczalskiego)	269
ANNA STEFAN	
Adaptacja fonetyczna zapożyczeń w języku słoweńskim – zagadnienia wstępne	279
HANNA SYTAR	
Конструкції-фраземи та їхні перекладні еквіваленти: на матеріалі українсько-чеського паралельного корпусу текстів	289
DARIUSZ TKACZEWSKI	
Propaganda okupacyjna i język nienawiści w Protektoracie Czech i Moraw (1939–1945)	299
CYPRIAN TYRAŃSKI	
Podejście zadaniowe do nauczania czeskich realiów	317

LITERATURA

TOMISLAV BRLEK, ADRIJANA VIDIĆ	
„Vrijeme prikupljanja sila“: Jagićeva <i>Ruska književnost u osamnaestom stoljeću</i> u kontekstu komparativne slavistike 21. stoljeća	327
ALEKSANDRA BUDREWICZ	
Brytyjskie pisarki XIX wieku we wschodnich Karpatach	337

RADEK CIMPRICH	
Interpretace povídky <i>Let vrány</i> Richarda Weinera	355
YANINA YUKHYMUK	
Концепт «дзеркала» (за М. Фуко) як ескапічна відповідь (на матеріалі поезій Ю. Издрика)	365
LUBOMÍR MACHALA	
Beletristické portréty českých a slovenských spisovatelů ve dvacátém prvním století	373
BOJANA OBRADOVIĆ	
Incidentnost glavnih likova romana Mihaila A. Šolohova i Mihaila Lalića (<i>Tihi Don, Ratna sreća, Zatočnici, Dokle gora zazeleni,</i> <i>Gledajući dolje na drumove</i>)	379
ZORANA OPAČIĆ	
Translovenski identitet pripovedne proze Stanislava Krakova	387
JELENA PANIĆ MARAŠ	
Милош Црњански и Словенство	395
ZRINKA STRIČEVIĆ KOVAČEVIĆ	
Martin Kukučín u Zagrebu	403
OLGA VOJIČIĆ-KOMATINA	
Aspekt ženstva u Ibszenovim i Strindbergovim dramama	409

KULTURA

AGATA FIRLEJ	
Słowiańszczyzna – ryzykowny projekt?	431
WOJCIECH JÓŹWIAK	
Granica państwowa i jej obrońcy w filmowych interpretacjach Antona Marinowicza i Stefana Syrczadziewa (1952), Nikoły Minczewa (1954) oraz Iliana Simeonowa i Christiana Noczewa (1994)	439
DANIEL KALINOWSKI	
W poszukiwaniu oryginalności. Najnowszy teatr kaszubski (2005–2022)	451
MATEJ MORDÁČIK	
Taxonómia slovanstva – výskum a pojmoslovie	465
WOJCIECH PASZYŃSKI	
Enigma lechicka. Między tradycją nazewnictwa a prahistorią postwincentyjską	475

LАНОРКА PLEJĆ POJE

Jugoslavenstvo u gimnazijskoj nastavi književnosti između dva svjetska rata	487
--	-----

НАТАЉА ШРОМА

Рижский Николай Ставрогин – из трагедии в мелодраму	499
---	-----

Милош Црњански и Словенство

*Дошао сам, јер осетих једног дана јасно своју судбину Словенства,
безмерну будућност што ме је слала у Тоскану,
у име Руса, Пољака, Бугара и Словака.
Љубав у Тоскани, Милош Црњански*

Miloš Crnjanski and Slavic Identity

Abstract: The work follows the motif of Slavism in the novels of Miloš Crnjanski. This motif is present from the first to the last published novel of our author. It is possible that Crnjanski draws from expressionism and an omnipresent spiritual climate at the turn of the century. In the variation of the motif, Crnjanski shaped it completely autochthonously and in accordance with his own poetics, thus giving it an authentic and extremely original foundation. The motif of Slavism is analyzed through love, longing, exile, as well as the journey to the promised land – Russia. In this way, Crnjanski builds a utopian space, idealized in the consciousness of his hero, and therefore unattainable in reality. The longing for the other, the different, becomes imperative in Miloš Crnjanski's work, sometimes framed by the motif of Slavism.

Keywords: Slavism, Western Europe, expressionism, migrations, longing

Милош Црњански је један од најважнијих аутора српске књижевности 20. века. Његов раскошни опус на различите начине сабира поетичке промене и погодан је за ишчитавање различитих аспеката својствених првенствено авангардној стилској формацији. Наш аутор је стасавао у време авангарде, прва фаза стваралаштва (збирка прича *Приче о мушком*, збирка поезије *Лирика Итаке*, роман *Дневник о Чарнојевићу*, поетична драма *Маска*) у потпуности је одређена експресионистичким тенденцијама. Одређени експресионистички елементи могу се пронаћи и у позном стваралаштву.

Један од њих је свакако словенство, које је у стваралаштву Милоша Црњанског присутно од првог до последњег дела. Тако поједини његови јунаци чезну за Русијом (романи *Сеобе*, *Друга књига Сеоба*), главни јунак

последњег романа *Романа о Лондону* је руски књаз Рјепнин, а у путопису *Љубав у Тоскани* словенство и Русија добијају истурено место, док је у *Дневнику о Чарнојевићу* словенство дато преко описа љубави Пољакиње и главног јунака Петра Рајића.

За експресионисте словенство је у вези са утопистичким културним програмом и засновано је првенствено на панхуманистичким основама. С тим у вези ваља напоменути да је словенска мисао експресиониста, како то између осталог тврди Зоран Милутиновић у тексту “Повратак из изгнанства. Откривање Другог у Себи и Себе у Другоме у *Љубави у Тоскани*” Милоша Црњанског, имала две кључне компоненте:

Прва је била тврђење да је дошло време у којем ће се глас Словена, национално ослобођених и културно самосвесних, чути јаче; друго, да ће Словени свој већи утицај у Европи искористити не у сврху свог политичког и културног империјализма – што је по њима, одлика ‘романско-германске Европе’ – него у сврху стварања глобалне културне синтезе и једнакости свих народа. (Милутиновић, 2020, с. 402).

Намера овог текста је преиспитивање природе словенства у романескном стваралаштву Црњанског.

Није на одмет напоменути да је експресионистичко промишљање словенства у вези са једним ширим геополитичким питањем које је покренуто након Великог рата, а подстакнуто стварањем појединих словенских држава (Пољска, Чехословачка, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца).

У српској међуратној књижевности идеја словенства се може уочити и ван опуса Црњанског, премда је он кључни писац за развој српске авангарде. С тим у вези напоменимо да Луј Леже почетком 20. века објављује дело *Словенска митологија*, што инспирише појаву словенског неомитологизма који посебан одјек добија код Растка Петровића у роману *Брурлеска Господина Перуна Бога грома* и поеми *Вук*. Ту је и Љубомир Мицић, оснивач зенитистичког покрета, са идејом о барбарогенију као варварину, креативног потенцијала који стоји насупрот капиталистичког духа Европе (ове идеје између осталог излаже у роману *Барбарогеније Децивизатор*, 1938), па се Барбарогеније види и као носилац нових културних вредности.

У романескном опусу Милоша Црњанског искрсавају две слике света, европска и она одређена словенским културним простором. О њиховом међусобном односу писано је изразитије у путописима него у романима. Уочава се да ова два појма Црњански различито обликује и да су супротна по много чему. Према Европи има критичко гледиште, иако се диви многим европским тековинама (посебно долази до изражаја у његовим путописима). Слично је и у романима где се западна Европа приказује махом преко критичких тонова, а словенски свет, првенствено Русија,

уздиже се и велича. У појединим романима Русија се даје као утопистичка земља којој јунаци стреме у стварности и у сновима.

Словенство и љубав – Дневник о Чарнојевићу

У *Дневнику о Чарнојевићу* (1921), првом објављеном роману Милоша Црњанског, мотив словенства се обликује преко лика Пољакиње према којој главни јунак Петар Рајић гаји снажно осећање љубави. То је чак и једни пример љубави у овом роману. Пољакиња је дата као етерична и бледа. Извесне сличности се могу уочити између главног јунака романа Црњанског и младића у *Новембру* Гистава Флобера. Најпре је на делу идентична “узалудност љубави” која “буди жељу за умирањем”. Куртизана из Флоберовог романа младића жели да веже “душом, болом, ужасом својим, патњом”, а Пољакиња исто то чини са Петром Рајићем у *Дневнику о Чарнојевићу*. Стање поводом Пољакиње заправо је сигнал за исто оно разумевање, а онда и третирање љубави које налазимо у *Новембру*. Тим пре што и сам Петар Рајић на такав закључак подстиче, када при првом сусрету са Пољакињом изјављује: “Да, љубав нас свуд нађе”, а потом напомиње да је читала Ничеа, што је директна алузија на нихилизам и његов утицај на авангарду уопште, а после и експресионизам као правац. Потом придодаје да је када ју је први пут загрлио био новембар. У љубави са Пољакињом знатно више него у епизодама са супругом Мацом, Лусијом или Маријом и Изабелом долази до изражаја лирски занос који обузима младог Рајића. Знатно касније и сам Црњански скренуо је пажњу на то: “Узмите рецимо, *Дневник о Чарнојевићу*. Та поезија коју у овој прози налазите, то је занос тога јунака, он живи са њом, и она са њим. Онако како се његов живот мења, тако се и она мења. То су, знате, узајамни односи. Без те поезије не би ни он постојао, такав. Она је његово доживљавање, његов пут кроз живот. Сећате се, вероватно, вибирања његових осећања у топовској паљби, или у љубави са оном Пољакињом” (Срњански, 1992, с. 253).

Љубав са Пољакињом је уистину и једина љубав о којој се приповеда у овом роману и све што је речено о љубави речено је управо поводом ње. То што је глас наратора обојен иронијом јесте последица искуства Првог светског рата. У односу Рајића са Пољакињом, који је обележен “превеликом љубављу”, јунак је колико присутан толико и одсутан. Такав утисак је потпомогнут чињеницом да готово нема интеракције међу њима. То што је та љубав књижевно уобличена тако да одступа и изневерава уобичајене (традиционалне) литерарне приказе јесте директна последица искуства Првог светског рата и с њим у вези авангардних тенденција у уметности. У складу са тадашњим поетичким преокупацијама младог Црњанског, љубав са Пољакињом дата је као астрална, етерична, лишена

натуралистичког приказивања и заправо блиска етеризму, тј. суматраизму који је Црњански нешто раније уобличио.

Словентство и чежња – Сеобе

Ако је Црњански у свом првом објављеном роману мотив словенства уобличио преко љубави главног јунака према болничарки која нема име, већ се своди на своју националну припадност (Пољакиња), у другом романескном остварењу из 1930. године, наш аутор је словенство дао преко стања и осећања чежње, које махом погађа једног од главног јунака Вука Исаковича, док је еротска чежња обликована у релацији брата му Аранђела и Вукове жене госпође Дафине.

За потпуније разумевање словенске чежње чини се важним отворити и питање окретања ка историјској тематици 18. века која код Црњанског није случајна. Питање је зашто у смирај авангардних тенденција Црњански пише роман *Сеобе* са тематиком из 18. века, којој се враћа и у роману *Друга књига Сеоба* након паузе нешто више од тридесет година.

У вези са историјском подлогом *Сеоба* ваља нагласити најмање два аспекта. Један се односи на реално књижевно дело које је Црњанском послужило као књижевни предложак, а то су *Мемоари* Симеона Пишчевића¹, док је други у вези са окретањем ка приповедању о Србима у Аустроугарској после Велике сеобе из 1690. године под Арсенијем III Чарнојевићем, након чега су између осталог досељени Срби прихватили барок који је већ био развијен стил у тадашњој Аустроугарској. Ми се овде нећемо посебно задржавати на интертекстуалним везама *Сеоба* Милоша Црњанског и *Мемоара* Симеона Пишчевића, нити улазити у промишљање које је издање *Мемоара* Црњански читао, али се чини важним подвући да се у роману *Сеобе* јавља барокна фигура војника, врло развијена и са финим залажењем у ситне детаље. Оличена је понајпре преко ликова Карла Лотариншког и барона Беренклауа, као и донекле Вука Исаковича, с обзиром на то да је његов лик знатно сложенији. С тим у вези могуће је ове ликове (Карло Лотариншки и барон Беренклау наспрам Вука Исаковича) посматрати и као парове супротности који би се могли свести на разлику између култура којима припадају, а које као војници верно одржавају. Време барока је било и време ратовања, што се види из исприповеданог у роману, доба уобичајеног пријављивања за војну службу услед немаштине и могућности евентуалне зараде од војничке службе, што је и била углавном основна мотивација војника за ратовање. То је и доба строгог кажњавања војника за преступе према цивилном становништву, што показују поједине

¹ Више о Симеону Пишчевићу и његовом делу. У: Павић, М. (1983). *Рађање нове српске књижевности* (с. 561–583). Београд: Српска књижевна задруга.

натуралистичке сцене у *Сеобама*. Један од аутентичних ликова барока јесте бунтовник–патриота, те је могуће Вука Исаковича тумачити и у овим категоријама, будући да се у туђој војсци на одређен начин буни целим својим бићем против готово свих њених постулата и организационих одлука, а противи се и покушају покатоличавања, јер је одан “слатком православљу” и маштању о обећаној земљи, тј. Русији.

Роман почиње сном Вука Исаковича и главом симболичног наслова “Бескрајни, плави круг. У њему звезда”, што може бити протумачено као Вуково сневаче о Русији. Сам Црњански је за овај роман рекао да је то “роман човека који стари и коме је жена досадила и који је жељан да читавом једном крају нашем, стотинама, хиљадама, нађе једну лепшу будућност” (Црњански, 1999, с. 520). Ова лепша будућност заправо је словенска земља, где ће бити свој на своме, а чежња се код Вука појачава описивањем Славенско-подоунавског пука и бесмислених ратовања за другог.

Такав бесмисао ратовања и егзистенцијалног положаја утиче на Вука Исаковича да буде лик који је најчвршће повезан са празнином, било да је она у њему или се преноси на његов пук (“Као и у души Исаковичевој и у њиховом душама настаде празнина”, Црњански, 1996, с. 77; “на крају свега пак, била је празнина”, Црњански, 1996, с. 163), чиме се сугерише бесмисао положаја Славенско-подоунавског пука, али и бесмисао ратовања јер се Вук са истом празнином суочио и након повратка из рата. Зна се да је Црњански тему повратка из рата сматрао најтужнијом темом. Вук се “враћа у празну кућу, налази мртву и обешчашћену жену, оскрнављен гротескно њен гроб, на брата који му је присвојио жену, док је он био у рату и лутао по свету” (Ковач, 1988, с. 151). Без обзира да ли је на ратишту или код куће, Вук Исакович чезне за Русијом, коју замишља као огромно пространство лишено његових претпостављених и осталих свакојаким непријатности. Тако се роман и окончава, поглављем истог наслова као и прво, с тим што на концу Вук Исакович ипак није кренуо ка остварењу свог сна за разлику од његових потомака, чија судбина се описује у *Другој књизи Сеоба*.

Поход ка Русији – Друга књига Сеоба

Хронотопи пут–путник–путовање су поетичка парадигма у српској прози двадесетих година 20. века, а код Црњанског су присутни и у можда његовом најзначајнијем роману *Другој књизи Сеоба* (1962). Главни јунак Павле Исакович на почетку романа, исто као и Вук Исакович, чезне за Русијом. Он и његова породица живе у аустријском делу царевине, али се све време припремају за пут у Русију. Осећају да не могу да живе у Аустроугарској, те Павле попут неког пастира води браћу, њихове жене и децу у Русију. На почетку романа су у Темишвару маја 1752. године, а своје путовање окончавају новембра 1753. године у Кијеву и Бахмуту. Радња се

опет одвија у 18. веку, и то махом на простору Аустроугарске и једног дела руске царевине. Суочени са притисцима аустријског царства да им укине дотадашњи статус, породица Исакович (Ђурађ, Петар, Трифун, Павле) у страху да ће изгубити свој идентитет, *национ*, историјски значај, крећу у поход ка Русији која у њиховој свести постаје утеха за дотадашњи живот. Отуда се поларизација на два света, словенски и европски, може назрети и у овом остварењу, баш као што ће бити радикално спроведена у *Роману о Лондону*. Беч се пореди са Содомом и Гомором (Црњански, 1996, с. 171). Поред ове библијске везе са градовима који су оличење блуда и греха, Беч је уједно и оличење просвећености. Слично је дат и Кијев, бар када је реч о духовној клими, с обзиром на то да урбана свест у оном тренутку када настаје, а то је управо век просвећености, не познаје националне и територијалне границе (Лехан, 1998), него се унификује. Отуда је и поход ка Русији, који породица Исакович на концу и остварује, описан тако да по доласку у Русију живот није дат као идиличан и испоставља се да није утеха за све патње које су до тада доживели. Долазак у сањану земљу отвара једну другу, можда универзалну, тему о смислу и бесмислу, о труду и узалудности, о нади и очају, о вери и одустајању. У том стању опште дестабилизације једно је сигурно, судећи по исказима самог приповедача: сеобе се настављају вечно.

Да је роман *Друга књига Сеоба* написан у времену када приповедача изражава свест о самом делу које ствара, те проблематизује поједине аспекте стварања или указује на његову природу, јасно је по томе што једна јунакиња симболички наговештава да ће “романца о њему, Ани и Варвари” постати романца за све њих који су се доселили. Отуда је прича о Исаковичима метонимија за сеобе једног *национа*, једног времена, једне земље, са којом се потом и приповедач слаже: “Стара ђенералица Шевич добро је наслутила, кад је рекла, да ће се романца Павлова претворити у романцу о његовом национау” (Црњански, 1996, с. 684).

Словенство и егзил – Роман о Лондону

У *Роману о Лондону* (1971) постоји јасно спроведен поларитет на два света – свет Руса и свет Енглеза. Да ова два света остају до краја раздвојена и без јасних додирних тачака јасно је на крају романа. Због немогућности да се прилагоди *врлом, новом свету*, главни јунак руски књаз Рјепнин је извршио самоубиство. У роману се Лондон представља, као град, са каменим срцем које варош испољава према сиромашнима и несрећнима. Камено срце јасно су показали према главном јунаку руском кнезу Рјепнину, не само у његовим покушајима да дође до посла, већ и да успостави неке ближе везе са окружењем. Указује се и на специфичан конзумерски дух, као и на економску, друштвену, класну, политичку климу Лондона.

Рус у свету који није словенски бива искорењен или како се у роману каже *displaced person*. Он се даје кроз фигуру странца, додатно мигранта, који се гнуша лондонских формама живота. За Лондон се на једном месту чак каже да је модерни Вавилон. Стога се у јунаку јавља јако осећање отуђења. Једина љубав која је постојана код њега јесте љубав према супрузи Нађи и Русији, без обзира што је то Русија уређена по комунистичким принципима (описује се време непосредно након Другог светског рата). Љубав према Русији за њега је једина неупитна и доследно јој је одан (треба напоменути да се роман завршава потврдом те љубави: “Што се њега тиче, он је бели Рус, али не крије да воли Русију – и данашњу Русију. Кад би могао, сутра би се, у Русију, вратио” Црњански, 2006, с. 515). У роману се детаљно приповеда о сукобу, поларизацији, па чак и радикалној другости Лондона и Рјепнина, који се разрешава Рјепниновим самоубиством као изразом немогућности да се прилагоди животу у Лондону и немогућности да се одрекне своје словенске, руске, војничке егзистенције.

На тек скициране промене у *Роману о Лондону*, али скициране на начин да дају јасну слику будућег, настајућег друштва и с њим у вези света, пажњу скреће Октавио Паз. У студији *The Children of The Mire* уочава да у другој половини 20. века одређени знаци указују на промену нашег система веровања у концепцију историје као прогресивног и линеарног процеса. Према њему овакво уверење о историји створено је са модерним добом и на изванредан начин било је *raison d'être* тог доба. Губљење вере у такву концепцију јесте почетак губљења вере модерног доба самог у себе, те будућност отуда није више “складиште перфекције већ ужаса” (Паз, 1991, с. 164). Сходно томе марксизам је вероватно најкохерентније и најсмелије изражавање веровања у историју као прогресивни и линеарни процес. Најкохерентније јер највише замишља историју као процес, најсмелије јер дискурс обухвата прошлост и садашњост, баш као и будућност. Паз своју тезу даље развија тврдећи да је марксизам предвидео нестанак пролетеријата као класе одмах након нестанка буржоазије, те да распадање класа кореспондира са универзализацијом човечанства. По Пазу савремени покрети, попут покрета етничких мањина, покрета за женска људска прва и права сексуалних мањина не иду у правцу “подизања града будућности”, већ афирмације индивидуализације. Он сматра да је марксизам постулирао будућност у којој ће се све класе и особености растворити у универзалном друштву, а да је данашња борба битка за препознавање и признавање овде и сада конкретне и индивидуалне реалности сваког и свих и расте заједно са другим партикуларизмима који су обучени у маску универзалности западног капитализма.

Слике живота у западном капитализму експлицитно су дате кроз виђење лондонског живота, било преко слика возње у подземној железници, колективне паузе радника за ручак, масовног одласка запослених на летовање, недостатка пензионог осигурања и тужног и трагичног радничког

живота након завршетка радног века. Приде су описани односи међу радницима и назначени тешки услови рада, те, укључујући у приповедање слике живота западног капитализма, последњи роман Милоша Црњанског јесте крајње модеран, јер се може читати и као критика / осуда тог друштва и система који нужно остављају последице и на међуљудске релације. Насупрот њима дат је један другачији свет оличен кнезом Рјепнином. Његов поглед на свет у другој половини 20. века није онај доминантан, па чак ни маргиналан, више је у сфери имагинације, него реалности.

Преко снова, чежње и похода ка Русији, Црњански гради утопистички простор, идеализован у свести његових јунака, а самим тим и реално неостварив. Чежња ка другим, другачијим постаје императив у опусу Милоша Црњанског, каткада уоквирена мотивом словенства које је епохално омогућено у првим деценијама 20. века. Како смо то у овом тексту покушали да истакнемо, Црњански у потпуности гради само себи својствену словенску мисао која иде у правцу словенофилства које у романима има различите токове и рукавце, а начини његовог меандрирања опус нашег аутора чине ванредним и ванвременским.

Литература

- Lehan, R. (1998). *The City in the Literature, an Intellectual and Cultural History*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Вилари, Р. (прир.) (2004). *Ликови барока*. Прев. Ј. Косовац, М. Самарцић. Београд: СЛЮ.
- Ковач, З. (1988). *Poetika Miloša Crnjanskog*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Милутиновић, З. (2020). Повратак из изгнанства. Откривање Другог у Себи и Себе у Другоме у Љубави у Тоскани Милоша Црњанског. У: А. Јерков, А. С. Шеатовић, П. Петровић (ур.), *Књижевност, култура, идентитет, међународни зборник радова у част професора Јована Делића* (с. 397–412). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Raz, O. (1991). *The Children of The Mire. Modern Poetry from Romanticism to the Avant-Garde*. Cambridge – Massachusetts – London: Harvard University Press.
- Флобер, Г. (1964). *Кушање Светог Антонија, Три приповетке, Новембар*. Прев. М. Царцарчевић. Београд: Нолит.

Извори

- Црњански, М. (1996). *Друга књига Сеоба*. Београд: Задужбина Милоша Црњанског.
- Црњански, М. (1999). *Есеји и чланци II*. Београд: Задужбина Милоша Црњанског.
- Crnjanski, M. (1992). *Ispunio sam svoju sudbinu*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Црњански, М. (2006). *Роман о Лондону*. Београд: Завод за уџбенике.
- Црњански, М. (1996). *Сеобе*. Београд: Нолит.